

EL LLIBRE VERD SOBRE LA POLÍTICA SOCIAL EUROPEA

Comissió de les Comunitats Europees. Direcció General de Treball, Relacions Industrials i Afers Socials
Resum i notes a càrrec de Txema Castiella

Després d'un període d'incerteses que amenaçava paraitzar –si més no psicològicament– l'administració europea, la ratificació definitiva del Tractat de Maastricht pels dotze països comunitaris sembla obrir pas a un nou període. Un període en el qual la Comissió Europea reprèn la iniciativa per afrontar els principals reptes presents i futurs, una iniciativa que té la seva concreció i símbol més clar en dos documents –"llibres" en l'argot institucional– que pretenen donar un nou impuls a la construcció europea.

La Comissió Europea ha presentat el Llibre Blanc, coordinat pel propi president Delors, sobre el creixement, la competitivitat i el treball; que conté importants mesures i propostes per relançar l'economia i la inversió en l'espai comunitari, amb l'objectiu principal de generar milers de llocs de treball avui inexistent. Aquest llibre coincideix en el temps amb l'elaboració, també per part de la Comissió Europea, d'un Llibre Verd sobre la Política Social Europea, amb l'objectiu manifest de suscitar un ampli debat en tots els estats membres sobre les futures orientacions de la política social a la Unió Europea.

El moment en què apareix aquest llibre és especialment oportú. La crisi econòmica i de creixement que viu la Unió Europea, amb elevades taxes d'atur, els canvis demogràfics que han anat reduint la població activa, i el procés de mundialització de l'economia –amb la competència que suposa el "dumping social"– són alguns dels fac-

tors principals que amenacen directament el model de societat europea. Especialment des d'alguns sectors, es veuen aquests factors com a motius per qüestionar les polítiques de benestar social, quan no se les acusa directament de ser les causants de la manca de competitivitat de les nostres economies i del creixement de l'atur.

Tanmateix, el Llibre Verd parteix de la base que el model europeu de societat combina el desenvolupament econòmic i el progrés social i, en paraules de Págraíd Flynn, "la propera etapa no es pot basar en un retrocés del progrés social en benefici de la restauració de la competitivitat econòmica". Per tant, si bé són reals els desafiaments que afronta Europa i el seu model social, semblen irrenunciables els objectius de protecció social, d'equitat i de solidaritat que han fonamentat la història contemporània de les societats europees. L'alternativa, per tant, no és negar els problemes, sinó abordar-los, cercant una àmplia base de consens social, un diàleg entre els actors, unes solucions creatives i originals, i un compromís solidari.

En aquest article volem presentar una breu síntesi dels aspectes principals del Llibre, amb la voluntat d'acostar un debat que ens afecta directament i de suscitar la lectura completa de l'original. Un document que és de transició, ja que la Comissió Europea té previst elaborar al llarg de 1994 un Llibre Blanc definitiu amb les esmenes, suggeriments i aportacions dels diferents agents socials.

La dimensió social europea: realitzacions.

El primer capítol del Llibre resumeix les principals realitzacions comunitàries en aquest aspecte de la comunitat

Les conquestes legislatives.

Les disposicions legislatives han estat, en matèria social, manifestament menors que en altres dominis comunitàris, però són una base per la progressiva harmonització de les polítiques i drets socials. Destaquen, en aquest sentit, les legislacions en matèria de lliure circulació dels treballadors, igualtat entre homes i dones, salut i seguretat en el treball i protecció dels treballadors. Menciò apart mereix l'aprovació, l'any 1989, de la Carta dels Drets Socials Fonamentals dels Treballadors, i els programes que se'n deriven.

El Llibre conté un annex molt útil que relaciona les principals legislacions comunitàries (reglaments, directives, recomanacions) en matèria de política social (treball, seguretat social, salut pública, etc.).

L'ajuda financera.

La Comunitat ha contribuït econòmicament al desenvolupament de programes de formació, millora dels recursos humans i lluita contra l'atur. El principal instrument és el Fons Social Europeu (i els seus programes HORIZON, NOW, etc.), que en el període

1989-1993 ha destinat 21.000 milions d'ECU a aquests objectius. El FSE i altres programes en matèria de sanitat, joventut, persones amb disminucions, etc, suposen una contribució econòmica important però són, a la vegada, un instrument de redistribució social dels fons comunitaris, que beneficien majorment a les regions menys desenvolupades.

El foment de la cooperació i els intercanvis.

La Comunitat ha promocióat els intercanvis d'informació, la creació d'observatoris i el naixement de xarxes de cooperació transnacionals, que fan part d'Europa. En el terreny social, molts programes (Pobresa, Gent Gran, PETRA, HELIOS, etc.) combinen els ajuts financers amb el suport a aquestes activitats d'intercanvi, cooperació i transferència de tecnologies i coneixement. En aquest apartat cal incloure el foment del diàleg social, que ha impulsat la Comunitat com a mètode de consens i participació entre tots els agents socials.

Els reptes socials d'Europa

El segon capítol del Llibre Verd analitza alguns dels principals reptes socials per al futur immediat. L'impacte econòmic de les prestacions socials fa que les consideracions econòmiques i socials siguin inseparables a l'hora d'abordar aquesta qüestió. I si bé el progrés social no és possible sense un creixement

econòmic, per construir una economia competitiva ens calen normes socials elevades.

Els models socio-econòmics europeus gaudeixen d'un gran prestigi basat en el seu èxit en el període de la post guerra mundial. Es tractava d'un model basat en la plena ocupació i en l'Estat-providència. La Unió Europea és una de les regions més pròsperes del món. Amb només un 7% de la població mundial en edat de treballar, produeix quasi el 30% del PIB mundial i el 45% del comerç mundial de productes manufacturats. Actualment, tanmateix, i malgrat la represa dels anys 80, Europa comença a vacillar i assistim a un resorgiment de l'euro-pesimisme.

El debat sobre el Tractat de Maastricht ha posat de manifest que els ciutadans europeus desitgen una Europa menys dominada per les consideracions econòmiques i tecnocràtiques i una Europa més propera a les seves necessitats en matèria de condicions de vida i de treball. El tractat, en aquest sentit, inclou i amplia la dimensió social de la Unió, ja que en l'article 2n s'estableix com a missions de la Unió:

- Un nivell d'ocupació i de protecció social elevat.

- L'increment del nivell i de la qualitat de vida.

- La cohesió econòmica i social i la solidaritat entre els Estats membres.

No hi ha dubte, s'afirma en el Llibre Verd, que els europeus desitgen un món en el qual progrés econòmic i progrés social vagin de la mà. Per molts, les normes

elevades de protecció social constitueixen una part important de l'èxit econòmic d'Europa i del nostre model competitiu. Altres, però, consideren que el cost de la despesa social s'ha fet insostenible.

L'esquema socio-econòmic dels nostres estats-providència es basava en la transferència de rendes cap a les persones amenaçades de pobresa per causa de l'atur, les malalties o l'envelliment. La població activa finançava una renda mínima en favor de la població inactiva. A través de la fiscalitat i de les cotitzacions de treballadors i empresaris s'han mantingut les despeses socials.

Els sistemes de protecció social estan sotmesos actualment a pressions creixents sota els efectes de cinc factors:

- L'evolució del mercat de treball i en particular l'increment de l'atur.

- Les tendències demogràfiques i en especial l'envelliment de la població.

- Els canvis en l'estructura familiar.

- El desenvolupament de la pobresa i l'exclusió social resultant d'aquelles tendències.

- Un ràpid creixement de les demandes socials, amb especial rellevància pel que fa a la sanitat.

Aquests factors es combinen, al mateix temps, amb unes taxes menors d'activitat econòmica i uns dèficits pressupostaris que redueixen la capacitat estatal de finançar els serveis socials. El debat obert sobre aquest tema gira al voltant de diversos temes:

- La necessitat de contenir les despeses socials públiques, especialment en la sanitat.

– Les mesures per incentivar el treball i l'ocupació.

– Un nou esquema de règims públics i privats, que centri la despesa pública en els sectors més necessitats, augmentant el rol del sector privat en matèria de pensions i sanitat.

– Una major descentralització mitjançant l'ampliació de competències de les autoritats locals i de les organitzacions de benestar social.

En aquest apartat s'analitzen els fenòmens d'exclusió social, les noves desigualtats entre generacions, el paper de l'educació, les polítiques d'igualtat, els canvis en el sistema productiu, les tendències demogràfiques, etc.

El Llibre analitza entre els reptes socials del futur l'educació, en la seva vessant d'adaptació a les necessitats actuals, i també en la concepció d'educació permanent, i aposta decididament per la inversió en el capital humà.

Possibles respostes als reptes plantejats

El Llibre planteja algunes idees-força que poden ser compartides: la política social és part del patrimoni europeu, els nivells de protecció social han millorat sensiblement des del Tractat de Roma (1959), és improbable que qualsevol país europeu pugui fer front en solitari als reptes actuals i la política social ha de contribuir a aconseguir els objectius generals de la Unió Europea, entre d'altres la competitivitat de l'economia europea en el món.

La Comissió Europea considera que hi ha alguns objectius que poden ser compartits i consensuats per servir d'orientacions generals:

– Uns instruments socials adequadament orientats contribueixen al creixement estable de la producció, l'ocupació i l'estabilitat política i social. La lliure competència del mercat, sense limitacions, no pot cobrir determinats riscos pels individus, ni redistribuir els recursos per posar fi a la pobresa, ni assegurar les inversions necessàries en recursos humans.

– La despesa social ha de mantenir-se dins dels límits dels pressupostos públics i dels fons de seguretat, però les mesures d'estalvi no han d'impedir l'eficàcia dels programes i objectius socials, entre d'altres l'equitat i la solidaritat.

– L'Estat del benestar ha d'avançar ara cap a un equilibri òptim entre la cobertura pública, la cobertura col·lectiva privada i la cobertura individual dels serveis socials, incorporant noves modalitats de cooperació en el finançament i prestació dels serveis i reconeixent la necessitat que l'Estat reguli el sistema amb caràcter general.

– Les polítiques de protecció social i les del mercat de treball han d'orientar-se en el possible al desenvolupament dels recursos humans, l'autosuficiència de l'individu i la seva integració en la societat, a la vegada que es reconeix la necessitat imperiosa d'assegurar un nivell mínim i digne d'ingressos a les persones en dificultats.

Convergència de les polítiques socials.

Les competències en política social continuen corresponent als Estats membres, però la Comissió considera necessària una progressiva convergència, que pot afavorir-se per la definició d'objectius clars i compartits i una tasca permanent de cooperació i intercanvi. En aquest capítol, el Llibre avança alguns d'aquests objectius per fer front als reptes comuns.

1. Millora de la situació del treball.

El Llibre Verd qualifica la taxa d'atur europea (al voltant del 12% el 1994) com a socialment perillosa i políticament inacceptable. L'atur és el principal problema social i és considerat com a causa i efecte a la vegada de la disminució de la competitivitat internacional de la Unió. Efecte, perquè la incapacitat per crear llocs de treball rau en la falta de creixement i en una inadequada creació de riquesa. Causa, perquè l'atur significa el malbaratament d'un dels principals actius d'Europa –les capacitats i la creativitat dels seus habitants– i perquè representa una gran despesa sobre la hisenda pública. Algunes de les propostes sobre el mercat de treball són les següents: millora de l'adaptabilitat en el lloc de treball i desenvolupament de nous tipus de feina basats en formes innovadores d'organització del treball; modificació de la incidència de la fiscalitat, reduint, per exemple, les cotitzacions de les empreses a la seguretat social; estímul de noves es-

estructures del temps de feina per tal de compartir els llocs de treball; millora dels sistemes de formació per augmentar la població ocupada i millorar la previsió de les transformacions estructurals en la indústria millor aprofitament del potencial creador de feina que ofereixen noves àrees de treball com són les indústries del medi ambient, les activitats artístiques i audiovisuals, els serveis de cures personals, etc; creació de llocs de feina mitjançant petites empreses i dels treballadors per compte pròpia i estímul de la cultura empresarial; desenvolupament d'iniciatives locals i reforçament de la capacitat de les àrees locals per a sostenir i generar ocupació.

2. Un sistema productiu basat en la qualitat.

El nou procés productiu que requerim no és simplement la creació de riquesa, sinó que dependrà també dels avantatges que a través de la negociació social es treguin de les noves tecnologies i de les repercussions que sapiguem traspasar a les condicions de vida i de treball.

En aquest sentit, és absolutament prioritari el desenvolupament dels recursos humans. Seria un error reduir la inversió en persones a un simple càlcul econòmic. Les transformacions en curs exigeixen canvis fonamental en els sistemes d'educació i formació professional, com també en la relació entre la formació a les empreses i el sistema oficial d'educació, que haurà de ser cada vegada més flexible. I cal millorar, des de la formació, la reconversió dels aturats,

perquè s'ajustin millor a les necessitats del mercat. Cal reforçar la dimensió de reinserció laboral per sobre de l'estricta pal·liació de l'atur, mitjançant cursos modulars, reconeixement de l'experiència professional i diàleg social.

També cal que evolucionin els nivells laborals i les condicions de treball, per adaptar-se als canvis ràpids de la tecnologia. Cal adaptar-se a la flexibilitat que requereixen les empreses, sense perdre la protecció necessària als treballadors. Els principals efectes del nou procés productiu giraran al voltant de la transició a unes estructures de gestió més descentralitzades i uns cicles de producció més curts i ràpids, formant un conjunt coherent, el que suposa l'atribució de funcions de més responsabilitat per als treballadors; grans canvis en les professions i habilitats i, per tant, formació en el lloc de treball, augment de les qualificacions i ampliació de les classificacions professionals; noves pautes del temps d'ocupació, el que suposa nous horaris d'acord amb les aspiracions de la mà d'obra i l'ús intensiu del béns d'equip; i un nou model d'organització sindical i empresarial.

En aquest apartat, el Llibre Verd ressalta la importància creixent que tenen i tindran les PYMES a Europa, ja que són les empreses que més contribueixen a la producció i el treball.

3. Una nova definició d'adaptabilitat del mercat de treball.

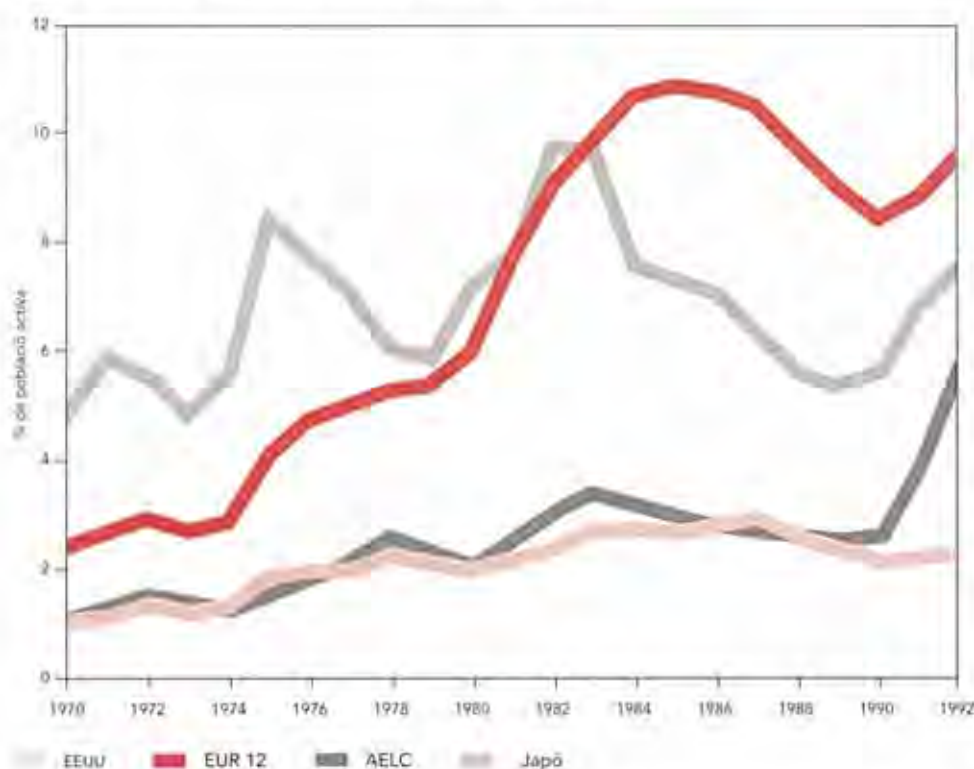
La paraula flexibilitat és un mot corrent al llarg del Llibre Verd, però els

autors reconeixen que aquest concepte no es pot limitar només a la reducció de salaris i a l'augment de la mobilitat. Cal incorporar en les negociacions amb els agents socials els drets a l'educació i a les oportunitats de formació, la participació dels treballadors en el procés de canvi i la inserció de les noves modalitats de contractació en els nivells acceptables de seguretat social.

En qualsevol cas, encara que les competències siguin dels Estats, és obvi que no ajudaria gens a la competitivitat europea que les condicions del mercat de treball fossin divergents. Una competitivitat "negativa" entre els Estats membres obriria el pas al dumping social i trencaria el consens assolit fins ara. Cal avançar, doncs, cap a unes normes laborals comunes mínimes, sobre les següents estratègies:

- millora de la qualitat de l'oferta de mà d'obra mitjançant millores a gran escala de l'educació dels joves a través de la cooperació entre els responsables de la formulació de polítiques en els camps de l'educació i la formació;
- consecució d'un equilibri més eficient entre els mercats de treball externs i els interns, tenint present que la seguretat en el lloc de treball pot estimular la cooperació dels treballadors en el procés de canvi tecnològic i el seu compromís de formació continuada;
- disminució dels incentius i barreres que bloquegen la creació de llocs de treball i reforcen la pobresa i l'atur;
- eliminació o adaptació dels obstacles per a la mobilitat entre les professions;

Gràfic 1
Taxes d'atur a la Comunitat i fora d'ella, 1970-1992

- millora del funcionament dels serveis d'ocupació, inclosa la possible modificació del seu estatut, amb la finalitat que donin el millor servei possible als aturats i els treballadors avisats d'acomiadament;

- modificació de la balança d'assignació de recursos de les mesures "passives" a les "actives" (creació de llocs de treball i formació);

- eliminació de la discriminació per raó de sexe en els sistemes educatius, per ampliar les opcions professionals de totes les persones i promoure una major flexibilitat de la mà d'obra.

Estimular la integració i la solidaritat

Aconseguir la integració social de tots els ciutadans és un objectiu estratègic de la Unió Europea, des dels seus inicis. Tanmateix, aquest objectiu pren una major importància en aquests moments en els quals no hi ha situació de plena ocupació ni creixement suficient de l'economia i, per tant, augmenten els perills de marginació social.

El Llibre Verd apunta, en aquest sentit, la necessitat d'assegurar la integració social i econòmica de les persones mitjançant la seva incorporació al món

laboral i el manteniment d'un nivell de renda. Les polítiques de lluita contra l'exclusió han de posar l'èmfasi en la prevenció i la rehabilitació, però sobretot han de formar part d'una estratègia a mig i llarg termini en la que col·laborin estretament les polítiques socials, sanitàries, les polítiques de treball, educació i formació. És a dir, una estratègia integral.

Algunes propostes que s'apunten per aquest punt són:

- la millora de la qualitat del món laboral (condicions de treball i salut i seguretat social), que incrementaria la productivitat de la mà d'obra al reduir l'absentisme, les baixes per enfermetat i la incapacitat laboral;

- l'evolució dels sistemes d'assegurances d'atur, de manera que donin suport a la reinserció al mercat laboral, la creació de treball i l'establiment com a treballadors autònoms dels aturats, afavorint així l'adaptació industrial;

- uns sistemes de pensions més flexibles que permetin una major llibertat d'elecció de la jubilació anticipada per als qui la vulguin i el treball a temps parcial o les activitats voluntàries per als que vulguin seguir actius, i unes polítiques més generals de suport a la integració social de les persones d'edat avançada;

- unes polítiques d'educació i formació que assegurin l'aprenentatge permanent, amb la finalitat de fomentar la renovació de les aptituds i lluitar contra l'obsolescència del capital humà;

- uns ingressos mínims garantits amb la finalitat de promoure la integració social i econòmica;

– una dotació tècnica en el lloc de treball que ofereixi oportunitats d'integració social i econòmica als disminuïts;

– la dotació integral de serveis socials als joves amb la finalitat d'augmentar les seves possibilitats d'accedir amb èxit al mercat de treball i a la vida adulta, evitant així l'atur i la segregació.

A més de tot l'anterior, s'ha de millorar la prestació i simplificació dels serveis per als beneficiaris, coordinar els diferents nivells i aconseguir que la informació per al públic sigui de fàcil comprensió.

El Llibre analitza, de forma sectorial, les possibles respostes per garantir les oportunitats per als joves, la igualtat homes-dones, el nou rol de la gent gran, la integració dels immigrants de tercers països, l'inserció dels disminuïts, la lluita contra el racisme i el desenvolupament rural.

Principals objectius a escala europea.

Aquest capítol s'inicia amb l'anàlisi del que suposa el Tractat de Maastricht des de la perspectiva social, i en concret el protocol signat per onze països, annex al tractat.

En els aspectes de fons, l'acord estableix els següents objectius: "el foment del treball, la millora de les condicions de vida i de feina, una protecció social adequada, el diàleg social, el desenvolupament per aconseguir un nivell d'ocupació elevat i de llarga durada i la lluita contra les exclusions"

Distingueix dos grups pel que fa als àmbits d'activitats:

El primer, en què les decisions es prenen per majoria qualificada:

- la millora de l'entorn de treball, per protegir la salut i la seguretat social dels treballadors;
- les condicions de treball, la informació i la consulta als treballadors;
- la igualtat d'oportunitats en el mercat laboral i la igualtat de tracte en el treball entre homes i dones;
- la integració de les persones excloses del mercat laboral, sense perjudici de les disposicions de l'article 127 del Tractat Constitutiu de la Comunitat Europea.

El segon, en què les decisions s'estableixen per unanimitat:

- seguretat social i protecció social dels treballadors;
- protecció dels treballadors en cas de finalització del contracte laboral;
- representació i defensa col·lectiva dels interessos dels treballadors i dels empresaris, inclosa la gestió compartida;
- condicions de treball dels nacionals de tercers països que resideixen legalment en el territori de la Comunitat;
- contribucions financeres dirigides al foment d'ocupació i a la creació de llocs de treball, sense perjudici de les disposicions relatives al Fons Social Europeu.

Finalment, cal assenyalar que queden explícitament exclosos de l'acció els àmbits següents: les remuneracions, el dret d'associació i sindicació, el dret de vaga i el dret de tancament patronal.

A partir del Tractat, s'aborden temes com la lliure circulació de persones i les mesures que cal implantar per assegurar la seguretat social i les prestacions (atur,

jubilació, malaltia) a totes les persones que es desplacin, fins i tot a col·lectius ara encara exclosos, com els estudiants o les persones no actives.

La igualtat d'oportunitat entre homes i dones és un altre dels objectius a assolir, el que vol dir la reconciliació de les responsabilitats laborals i familiars, la desagregació del mercat de treball, la igualtat de remuneració i una major participació de les dones en la presa de decisions.

La transició cap a la Unió Monetària i Econòmica mereix un altre apartat en el Llibre, en el qual es considera que disposar d'una moneda única no és un fi en si mateix, sinó que ha de ser un instrument per promoure un major nivell d'ocupació i de progrés social. Les condicions que implica la convergència econòmica suposen una reducció dels dèficits públics, per la via de la reducció del deute, i això hauria de tenir efectes positius per a la política social.

El reforçament del diàleg social entre tots els interlocutors és una de les vies complementàries i necessàries per assolir els objectius desitjats. Vivim immersos en una tendència de major descentralització i difusió de la presa de decisions entre institucions diferents a l'Estat, com són el mercat i la societat civil. En aquest sentit, pren una gran importància la possibilitat que ofereix el Tractat de passar del diàleg a la negociació de convenis col·lectius a escala europea.

La cohesió econòmica i social entre regions i grups socials és un objectiu de qualsevol estat democràtic i, per tant, de

qualsevol Unió d'Estats. Amb aquest esperit se situa el Fons Social Europeu i les seves reformes successives que el fan un instrument de cohesió, complementari a l'acció dels estats membres. La darrera reforma reforça els objectius d'integració al mercat de treball a través de la formació permanent, l'adaptació de l'educació a les noves demandes, el desenvolupament de la investigació i la ciència. És a dir, una atenció especial als recursos humans i una funció clarament redistributiva en benefici de les regions més necessitades.

Una anàlisi de la nova conjuntura internacional clou el Llibre Verd. Una nova situació internacional que potencia, d'una banda, la funció diplomàtica de la Unió Europea al món, però que amenaça, d'altra banda, el seu rol econòmic. Aconseguir uns nivells laborals mínims a escala internacional és difícil –no més s'han assolit acords sobre l'explotació de menors o la utilització de mà d'obra forçosa– però, a més a més, el Llibre diu que cal veure les diferents condicions laborals en el context de desigualtat entre països industrialitzats i països en desenvolupament. Cal diferenciar el que és competència deslleial basada en l'explotació de la mà d'obra i el que són els legítims avantatges comparatius. La promoció dels drets fonamentals dels treballadors és un objectiu de tots els organismes internacionals, amb els quals la UE contribuirà.

En l'esfera internacional, encara es contempla com positiva la possible incor-

poració dels països nòrdics, perquè amb nivells de protecció social molt elevats ajudaran a desenvolupar una política social europea més avançada. Els països de l'Est, però, pateixen una transició traumàtica a sistemes de mercat, amb nivells elevats d'atur, pobresa i exclusió social que posen en perill el ritme del procés.

L'últim apartat, sota l'epígraf "La democratització del procés de canvi social", és el reconeixement explícit que Europa ha d'avançar cap a una descentralització en la presa de decisions, una major flexibilitat, capacitat de resposta i innovació. Objectius als quals contribueixen, en gran mesura, les iniciatives locals i regionals, l'economia social i els sectors no lucratiu. Cal millorar la relació entre l'acció a escala micro i les polítiques governamentals, mitjançant la promoció de xarxes i la cooperació de grups i sectors, com a complement a la via legislativa. La capacitat local ha quedat demostrada, es diu en el Llibre, en els terrenys de la lluita contra la pobresa i l'exclusió, les drogues i la delinqüència, la formació i l'educació i, fins i tot, en la creació de treball.

El Llibre Verd formula, finalment, 65 preguntes obertes per estimular el debat a tots els nivells. Sobre el resultat d'aquest debat s'elaborarà un Llibre Blanc amb mesures i propostes més concretes.

Un seguit d'annexos completen aquest document: el primer recull les aportacions externes ja realitzades per associacions i institucions; el segon és

una llista d'actes jurídics europeus en matèria social, de gran utilitat com a guia ràpida; el tercer informa de l'estat de les iniciatives per aplicar la Carta Social, i l'últim detalla els principals programes comunitaris en matèria social.

Els llibres de la Comunitat Europea es poden adquirir als següents llocs:

Boletín Oficial del Estado
Trafalgar, 29
E-28071 Madrid
Tel. (91) 538 22 95
Fax. (91) 538 23 49

Mundi-Prensa Libros, SA
Castelló, 37
E-28001 Madrid
Tel (91): 431 33 99 (Llibres)
431 32 22 (Subscripcions)
435 36 37 (Direcció)
Télex 49370-MPLI-E
Fax (91) 575 39 98

Sucursal:
Llibreria Internacional AEDOS
Consell de Cent, 391
E-08009 Barcelona
Tel. (93) 488 34 92
Fax. (93) 487 76 59

Llibreria de la Generalitat de Catalunya
Rambla dels Estudis, 118 (Palau Moja)
E-08002 Barcelona
Tel. (93) 302 68 35
302 64 62
Fax. (93) 302 12 99